

کتیبه‌های سنگی موقوفات آشتیان

محمد علی نورائی آشتیانی

چکیده:

نویسنده با اشاره به سابقه موقوفات در آشتیان که به سده هفتم بازمی‌گردد، متن کتیبه‌های سنگی باقی مانده از بناهای قدیمی آشتیان به ویژه آب‌انبارها را تک تک با بررسی میدانی ثبت کرده و در مقاله خویش آورده است. البته چنان‌که می‌گوید اصل برخی از این کتیبه‌ها از بین رفته و وی سالیان پیشین به بازخوانی آنها پرداخته است.

بناهایی که مؤلف متن کتیبه‌های سنگیشان را آورده عبارت است از: مسجد جامع، تکیه صادق بیگ، تکیه و مسجد بازار، بازار آشتیان، تکیه بازار، تکیه و آب‌انبار میرزا باقر، مسجد و آب‌انبار میرزا محمدشریف، آب‌انبارها: محنت آباد (سرورآباد)، لاقه، میرزا رضا، نرگسک، نایب و نظاره. نویسنده در ضمن هر مورد، تاریخچه مختصری هم از آن بنا و سازنده آن ذکر کرده است.

کلید واژه:

موقوفات آشتیان، کتیبه‌های سنگی موقوفات، آب‌انبارهای آشتیان

مقدمه

فرهنگ وقف از آغاز در نزد ایرانیان جایگاه و قرب زیادی داشته است. واقفان به دلایل مختلف به وقف اموال خود می پرداختند؛ از جمله عده‌ای به هدف کسب ثواب اخروی و برخی نیز به خاطر ارادت به ساحت ائمه معصومین علیهم‌السلام و زنده نگاه داشتن یاد آن بزرگواران به این عمل خیر دست می زدند.

در منطقه آشتیان، آنچه از شواهد و مدارک تاریخی در این منطقه حکایت می کند، قدیمی ترین سند وقف مربوط به درویش علی بیگ آشتیانی است که تاریخ جمادی الثانیه ۱۰۷۴ هـ. ق دارد. وی دشت آشتیان و محصول آن به علاوه یک آسیاب و مزارع احمدآباد و مهربان جوزه را جهت تعزیه خامس آل عبا و سرور شهیدان وقف کرده است. در پاره‌ای تحقیقات، سابقه وقف در این منطقه به سده هفتم هجری بازمی گردد که حمام کهنه و مسجد جامع از قدیمی ترین مکان‌های موقوفه در آشتیان است، اما تا کنون هیچ سندی و یا کتیبه‌ای که نشان دهنده این تاریخ باشد در دست نیست.

در خصوص وقف، نکته‌ای که باید در نظر داشت، کتیبه‌های سنگی مربوط به موقوفات است. سبب تعبیه این کتیبه‌ها - که معمولاً بر سردر ورودی بنا نصب می شده است - برای آن بوده که واقفان اثر خود را به ثبت برسانند؛ از این رو کتیبه حاوی شعر، شرح عمومی مکان، نام واقف و همچنین نام پادشاه عصر خود است. این اطلاعات یا در قالب شعر بیان می شد و یا به صورت نثر؛ معمولاً هم ماده تاریخی در این کتیبه‌ها برای نشان دادن تاریخ وقف - بنا به حروف ابجد - تعبیه می شد. از این رو کتیبه‌ها به عنوان سند تاریخی به شمار می روند.

قدیمی ترین این اسناد مربوط به سال ۱۲۴۳ هـ. ق است و جدیدترین آن مربوط به سال ۱۳۴۷ هـ. ش. چنان که گفتیم، این اسناد مهم و قابل اعتنا که متأسفانه تحقیق جامع و گسترده‌ای درباره‌شان صورت نگرفته، بخش مهمی از تاریخ وقف به حساب می آیند و سیر تحول موقوفات و مکان‌ها را نشان می دهند.

خوشبختانه چون تحقیقات این حقیر از سالیان دور شروع شده بود، تمام کتیبه‌های سنگی را بازخوانی کرده، در قالب فیش‌های تحقیقاتی ثبت کرده‌ام. متأسفانه تعدادی از این اسناد طی این مدت مفقود شده و تنها دو مورد آن به موزه آشتیان انتقال یافته است. شاید اگر بازخوانی این اسناد صورت نگرفته بود، این بناها اکنون فاقد حداقل سند بود.

در این مقاله سعی شده که تا حد امکان اطلاعاتی دربارهٔ واقف بنا ذکر شود. سپس متن کتیبه و نهایتاً شرح حال واقف آمده است تا برای محققان آینده حداقل کار ممکن انجام شده باشد و با تخریب و از بین رفتن شناسنامهٔ بنا - که همان کتیبهٔ آن باشد - حداقل اصل متن آن حفظ گردد.

متأسفانه در سال ۱۳۵۸ هـ. ش به علت تعریض خیابان محله مازری و لاقه، چندین اثر مهم و تاریخی وقفی نابود گردید. مهم‌ترین این آثار عبارت بود از: تکیه و آب انبار میرزا باقر، آب انبار ملکا و آب انبار نرگسک. هر چند که چند اثر تاریخی مانند تکیه و مسجد مازری، مسجد بازار، مسجد جامع، تکیهٔ بازار، مسجد و آب انبار میرزا محمد شریف باقی ماند. به دنبال تخریب این اماکن، کتیبه‌های سنگی این بناها هم نابود گردید.

مسجد جامع

مسجد جامع آشتیان جنب حمام کهنه واقع شده و از قدیمی‌ترین مساجد آشتیان است که چندین بار بازسازی کلی گردیده است. از تاریخ دقیق این دو بنا اطلاعی در دست نیست، اما آنچه مسلم است این دو بنا همزمان با هم ساخته شده و مرحوم شیخ عباس صالحی آشتیانی - از خادمان فرهنگ آشتیان - آن را به اواخر قرن هفتم هجری نسبت می‌دهد.

حمام کهنه در اواخر قرن هفتم به دست استاد محمد ابراهیم قمی بنا گردیده که در دوره صفویه مرمت کلی شده است؛ سپس مسجد جامع بنا شده است. قبل از سال ۱۲۴۴ هـ. ق فردی به قصد تشریف به خانهٔ خدا یک هفته در این مکان مقدس معتکف شد و نذر کرد اگر سالم از سفر برگردد، آن را مرمت نماید. مسجد جامع به سال ۱۲۴۴ هـ. ق تجدید بنا شد^۱.

این مسجد در مرکز آشتیان واقع است که در سال ۱۳۳۶ هـ. ش تجدید بنا گردید. سپس در سال ۱۳۸۱ به همت اهالی و خانوادهٔ حاج حسن دهقانی آشتیانی بازسازی کلی گردید.

این مکان مقدس از قدیم محل اعتکاف اهالی بوده، هر صبح جمعه در آن دعای ندبه در آن برگزار می‌شود. مسجد کتیبه‌ای سنگی داشته که بر اثر تجدید بنا به سال ۱۳۳۶ مفقود می‌گردد، ولی بعدها پیدا می‌شود که اکنون در کنار سمت چپ محراب جدید،

بر روی کاشی معرق نصب شده است. این کتیبه دو بیت زیر را دارد:

این مسجد فرخنده ز توفیق خلیل مأمور ز کعبه آمد چون اسماعیل
از آلف دوصد گذشته اندر چل و چهار شد حسن سعادتش بدین راه دلیل

تکیه صادق بیک

صادق بیک از رجال دوره محمد شاه قاجار و مورد توجه وی بوده است. وی از سرشناسان محلی نیز بود که این تکیه را در محله‌ای که نام خود وی را داشته ساخته است:

از احوال و مراتب وی اطلاع دقیقی در دست نیست، ولی پیداست که از صاحب منصبان اواخر زندیه و از افراد متعین قرن سیزدهم بوده است. بعد از سال ۱۲۰۳ ه.ق که آقا محمد خان مدت‌ها با خان زند جنگید و سرانجام بر اثر خیانت اعیان، شیراز و کرمان را تصرف کرد، تمام کسانی را که با او به مقابله برخاستند و زمینه پایداری و تقویت لطف علی خان را در رویارویی با وی فراهم آورده

موقوفات

بودند به نواحی مختلف فلات مرکزی نفی بلد نمود. صادق بیک از جمله مغضوبان خان قاجار به شمار می‌رفت که سرنوشت او را به این منطقه [آشتیان] کشاند و متوطن گردید. دیری نگذشت که نزد سلاطین قاجار به ویژه محمد شاه تقرب یافت و پیرو آن در ۲۵ شهر ذی‌الحجه ۱۲۵۳ و نیز در سال ۱۲۵۴ برای دیدار با شاه به اردوی همایونی به اصفهان و شیراز شتافته است.^۲

صادق بیک مردی میهمان‌نواز، بردبار و توانا بود. نسبت به خاندان نبوت و امامت ارادت خاص داشت و به همین علت تکیه را در سال ۱۲۵۳ هـ. ق ساخت. وی همچنین یک پل و یک آسیاب هم ساخته که اکنون از بین رفته، ولی به نام وی «صادق بیک» خوانده می‌شود.

تکیه قدیم در سال ۱۳۴۷ هـ. ش توسط اهالی و زحمات آیت الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی بازسازی کلی شد.

فرزند صادق بیک، میرزا عباس خان یکی از کاتبان خوش خط بود که به سال ۱۲۵۹ هـ. ق کتاب محرق القلوب^۳ را نگاشته و وقف قصبه آشتیان کرده است.

میرزا عباسخان بن محمد صادق بیک این نسخه را در سال ۱۲۵۹ هـ. ق با یک وقف نامه قابل امعان شروع و به سال ۱۲۶۱ نزدیک به دو سال آن را به پایان برده است.^۴

کتیبه سنگی تکیه صادق بیک (آشتیان)

در زمان شاه انجم موکب گردون‌جناب

ظلّ حق یعنی محمد شه شه ایران زمین

از مزید زهد و تقوی و ورع در آشتیان

ساخت صادق بیک بنایی فی‌المثل حصن حصین

وه چسان خرم بنایی کش ملک اندر فلک

می‌کند آن را مخاطب ثانی خلد برین

بس که روح‌افزای و دلکش باشد این خرم بنا

خود تو پنداری بود بر خاتم جنت ننگین

هست یک سو سوق و یک سو سجده گاه جن و انس

هم بود آن نکته‌ای در ماتم سلطان دین

خالی از اغراق در عالم توان گفتن که هست
 ثانی جنات تجری تحتها الانهار این
 می شود مشمول لطف حضرت پروردگار
 هر که را اندر جهان توفیق حق آمد قرین
 پاک طینت راست چون وصف تعز من تشاء
 مرتکب گردد به خیرات و مبرّات این چنین
 حَبْذَا نیکونهادی آن که در وصفش رواست
 قول حق مدلول و الله یحب المحسنین
 آن که آل برمک و طیّ در گه جودش به دهر
 جملگی خود را شمارند از کمینه چاکرین
 بو که با آن عدل و داد اندر جهان نوشیروان
 گردد اندر مدرس عدلش سَبَقِ خوان در سنین
 الله نسبت کافر به مسلم کی رواست
 آری آری نیست ما را شاهدهی بهتر از این
 باشد اندر جمله اوصاف حمیده متصف
 هفتصد بوذرجمهر او را غلام کمترین
 از طریق مرحمت گفتا خرد این سان بگو:
 «وہ چه زیبا بقعه‌ای از گلشن مینوست این»
 (ماده تاریخ ۱۲۵۴ قمری)

تکیه و مسجد مازری: (تجدید بنا ۱۳۳۸ هـ. ش)

تکیه و مسجد مازری در محله‌ای به همین نام ساخته شده است. بنای اولیه ساختمان با خشت و گل و پوشش چوبی بوده که از ساخت اولیه آن اطلاعی در دست نیست، ولی در سال ۱۳۳۸ به دست حسن آقا آشتیانی (فتح الله) و کمک اهالی بازسازی کلی شد. این مکان مقدس دارای دو طبقه و محراب زیباست و مساحت آن حدوداً به ۷۰۰ متر مربع می‌رسد که در دوره‌های بعد بازسازی و به اصل آن اضافه گردید.

در مراسم سوگواری امام حسین علیه السلام بزرگ‌ترین هیئت عزاداری از این تکیه و مسجد به عزاداری می‌پردازد.

این بنا دارای تجهیزات جانبی آشپزخانه با تجهیزات کامل است و کتیبه آن که بر روی کاشی معرق لاجوردی است چنین می‌باشد.

«عمل استاد ذبیح الله آستانه از اراک، تاریخ ۱۳۷۹ هـ. ق مطابق ۱۳۳۸ هـ. ش.»

مسجد بازار

مسجد بازار از نظر قدمت بعد از مسجد جامع و از آن بزرگ‌تر است. از تاریخ ساخت اولیه آن اطلاع دقیقی در دست نیست. این مسجد چندین بار بازسازی کلی شده است. مساحت آن ۱۵×۳۰ متر و دارای ۸ ستون سنگی و طاق‌های ضربی، جناقی، شمشیری و عرقچین است. این بنا در سال ۱۳۲۹ هـ. ش مطابق با ۱۳۶۹ هـ. ق با معماری مرحوم حاج احمد گرگانی بازسازی شد و به همت اهالی و نظارت حاج شیخ عباس صالحی ساخته شد. در سال ۱۳۷۱ هم قسمت زنانه به آن اضافه گردید.

کتیبه مسجد بر روی کاشی معرق لاجوردی در سه ردیف با خط ثلث کتیبه‌ای اینچنین تحریر گردیده است:

«إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم الآخر و أقام الصلوة و أتى الزکوة و لم یخس إلا الله فعسى أولئک أن یكونوا من المهدتین. مسجد بازار به همت اهالی محترم آشتیان ساختمان گردید. ۱۳۶۹ هـ. ق، اهدا کننده: عباس صالحی.»

تکیه بازار آشتیان

تکیه بازار آشتیان در میدان بازار و جنب بازار بنا گردیده است. از ساخت آن اطلاع دقیقی در دست نیست. عکسی از آن موجود است که در سال ۱۳۴۵ انداخته شده و نشان می‌دهد بنایی است با خشت و گل و پوششی چوبی که چندین بار بازسازی و تعمیر گردیده است. بعضی از معتمدین محلی بنای آن را به دوران زندیه نسبت می‌دهند، اما سند محکمی درباره آن ارائه داده نشده است. کتیبه این بنا پس از بازسازی کلی از بین رفته، اما

در سال ۱۳۴۵ هـ. ش به همت حضرت آیت الله دانش بنای حسینیه بازار و صادق

بیک آغاز گردید. سرلشکر نورائی از سر اخلاص سمت نظارت دو بنا را گردن گرفت که هزینه دو اثر به خودیاری خرد و کلان زن و مرد آشتیانی تأمین شد و بیش از یک سال هر دو بنا به لطف و توجهات ولی عصر - ارواحنا فداه - تکمیل و به سال ۱۳۴۷ هـ. ش، مصادف با شهادت صدیقه طاهره حضرت فاطمه علیها السلام افتتاح گردید. در یکی دو سالی وی [سرلشکر نورائی] برای نظارت بر پیشرفت فیزیکی ساختمان به آشتیان آمد و شد داشت، چون در آن زمان افسران عالی رتبه بدون اجازه حق خروج از پایتخت را نداشتند، مأموران در سال ۱۳۴۶ گزارش خارج شدن وی را در آخر اغلب هفته‌ها به شاه دادند. موضوع مورد تحقیق قرار گرفت. بعد از روشن شدن قضیه مجدداً به عرض شاه رساندند که وی برای ساختن حسینیه از تهران خارج می‌شود. شاه پس از حصول اطمینان دستور داد مزاحمش نشوند.^۵

سپهبد نورائی فرزند آقا شیخ محمد حسن مجتهد آشتیانی (فوت ۱۲۹۳ هـ. ش) است. وی افسری شایسته و از رجال خوشنام معاصر است. وی در سال ۱۲۹۳ در آشتیان متولد شد. وی مردی درستکار و نیک نفس [است] و ارادت به ائمه اطهار دارد؛ و در سال ۱۳۵۴ هـ. ش با درجه سپهبدی از ارتش بازنشسته شد.^۶

دفترچه‌ای نیز در سال ۱۳۴۷ چاپ شده که میزان کمک تک تک اهالی به تکیه بازار به طور مشخص در آن درج گردیده است و شاید در نوع خود کم نظیر باشد. تکیه بازار در دو طبقه ساخته شده که طول آن ۲۵ متر، عرض آن ۲۰ متر و ارتفاع آن ۷ متر است. مراسم مذهبی و ختم اموات در آن برگزار می‌شود و دارای موقوفات زیادی است. از جمله موقوفات حاج حسین جمال آشتیانی و ملا رمضان رفیعی که مخارج تعزیه سید الشهدا، مجلس روضه و نهار ظهر عاشورا را تأمین می‌کند.

این تکیه به جهت قرار گرفتن در مرکز شهر از اعتبار بالایی برخوردار است و اکثر سخنرانی‌های مذهبی و اعیاد در آن برگزار می‌گردد. تکیه همچنین دارای دو مغازه بزرگ است که موقوفه می‌باشد.

کتیبه سنگی تکیه بازار آشتیان در پشت منبر قرار دارد و با کاشیکاری معرق لاجوردی پوشانده شده است. شعر این کتیبه را شاعر اهل بیت مرحوم حاج شیخ عباس صالحی در ده بیت به صورت قصیده سروده است.

کتیبه تکیه بازار

بسم الله الرحمن الرحيم
به یاد عالم ربانی مرحوم آقا شیخ محمد حسن آشتیانی، اهدایی سرلشکر حسن نورائی
این کاخ پرشکوه که مرآت حق نماست
دربار عرش زینت سلطان کربلاست
این قبله‌ای که چرخ بر رفعتش گم است
خاک درش به چشم ملک همچو طویاست
این بارگاه قدس که خیل ملائکش
خدمتگذار و منظره ذات کبریا است
گر خانمی^۷ بهشت برینش عجب مدار
زیرا بهشت مکتسب از این خداسراست
از طور اگر صدای انا الله بشد بلند
گر نار عشق از شجر قدس رهنماست
بشنو از این رواق مقدس انا الغریب
با آنکه مظهري ز «علی العرش استوی» است
مصباح پر فروغ هدایت بود حسین
فُلک نجات خلق شهنشاه نینواست
از همت حسین شناسان حق پرست
این شاهکار عشق حسینی نشان بپاست
از سعی و اهتمام ابوالقاسم فقیه
دانش پژوه را تشکر بسی بجا است
بایلد صالحی و به تاریخ آن سرود
اینجا مطاف قلب جهان رمز کربلاست
(۱۳۴۷ شمسی مطابق ۱۳۸۸ هجری قمری)

تکیه و آب‌انبار میرزا باقر

میرزا باقر از مستوفیان و اعیان قرن سیزدهم بوده که به سال ۱۲۴۳ ه. ق تکیه و

آب انباری را در محله سردۀ آشتیان به همین نام ساخته است.

وی مدتی پیشکار نیابت حکومت را عهده‌دار بود؛ سپس برای مدت کوتاهی به حکومت رسید. میرزا باقر مردی دیندار و منصف قلمداد می‌شد. به خاطر همین روحیه ملایم نزد مردم محل به ویژه رعایای فراهان حرمت فراوان داشت. بنا به وصیت خودش پس از مرگ او را در حیاط حسینیه دفن کردند.^۸

تکیه وی از بزرگ‌ترین و زیباترین تکایای موجود در آشتیان است. در سال ۱۳۵۹ هـ. ش به علت تعریض خیابان، این دو بنای ارزشمند تخریب شد.

آب انبار میرزا باقر که در زیر تکیه آن قرار داشت از آب انبارهای نسبتاً بزرگ بوده که سه خزانه آب به مساحت ۳۰۰ متر مربع و بادگیری به ارتفاع ۶ متر داشته است.

این بنا که بقایای آن هم اکنون در کنار بلوار شهدا قرار دارد از استحکام بسیار قوی برخوردار بوده است. تنها یادگار از تکیه و آب انبار دو قطعه عکس است^۹ و هیچ اثر دیگری از ساخت قدیم این دو بنای ارزشمند موجود نیست. گویا میرزا باقر را حکومت آفتاب‌نشین می‌خواند چون در غروب آشتیان قرار داشته، و صادق بیک را سایه‌نشین - در اصطلاح محلی قلو داد - می‌نامیده و بین آن دو رقابت شدید وجود داشته است. به نظر می‌رسد میرزا باقر هم از کوچاندگان شیرازی بوده که هم زمان با صادق بیک به آشتیان تبعید می‌گردد.

درباره وقف آب انبار تذکر این نکته بجاست که چون آب مهم‌ترین عنصر حیات است و نیاز به آن همیشه بوده است، برخی از واقفان توجه خاصی به ایجاد آب انبار داشته‌اند. آنان علاوه بر اینکه می‌کوشیدند تا این مکان‌ها را هر چه محکم‌تر و با دوام‌تر بسازند، از تزیین آنها نیز غافل نبوده‌اند؛ از این رو تقریباً همه آنها کتیبه دارند. در این کتیبه‌ها معمولاً به یاد حادثه کربلا مصرعی در لعن و نفرین نوشته شده تا تشنگان با دیدن آن، به یاد امام سوم شیعیان بیفتند و مظلومیت کشته‌شدگان کربلا در خاطر نوشندگان آب زنده شود. همچنین معمولاً مصرع یا بیتی در این کتیبه‌ها وجود دارد که بیان‌کننده ماده تاریخ ساخت بنا به حروف ابجد است.

آب انبار و تکیه میرزا باقر نیز کتیبه‌ای داشته که پس از بازسازی حیاط تکیه در سال ۱۳۷۸ مفقود گردید، اما متن آن چنین است:

«میرزا باقر که چشم روزگار
باعث این برکه گوهرنمون
خیراندیشی به مثل او ندید
گشت بهر حضرت شاه شهید
داد چون انجام شد تاریخ او
آب نوشی لعنتی کن بر یزید»

آب انبار محنت آباد (سرور آباد)

این آب انبار را استاد مصطفی رشیدی آشتیانی معروف به «خیاط» در محله محنت آباد آشتیان که در ضلع شمال شرقی قرار دارد ساخته است. این آب انبار در جلو مسجد و تکیه محنت آباد قرار دارد و آب آن از آب دشت مستوفی پر می شده است. آب انبار فاقد بادگیر بود.

مسجد و تکیه محنت آباد دو بار بازسازی شده که در هر دو بار بازسازی ترکیب آب انبار دست نخورده باقی مانده است. مساحت این آب انبار ۷۰ متر مربع است.

در سال ۱۳۳۹ هـ. ش تکیه و مسجد قدیم تخریب و توسط آقا شیخ علی منتظری و کمک اهالی بازسازی گردید. بار دوم نیز در سال ۱۳۷۵ هـ. ش بازسازی شد که یکی از بزرگترین و مجهزترین تکایا و مساجد آشتیان به شمار می آید. ساختمان جدید در ابعاد ۱۸×۱۸ و ارتفاع ۶ متر به همراه گنبد مرکزی با آئینه کاری و کاشی معرق بسیار زیبا ساخته شده است. آشپزخانه ای نیز به مساحت ۲۵۰ متر مربع دارد که جهت مراسم عزاداری و پذیرایی از عزاداران و یا مجالس دیگر، بدون دریافت وجه به اهالی یاری می رساند. این مکان نیز به دست اهالی ساخته شده است. متن کتیبه این آب انبار چنین است:

«در سال ۱۳۳۸ این آب انبار برای استفاده عموم به همت جناب آقای مصطفی رشیدی آشتیانی ساخته شد. امید است که این خدمت ناچیز مورد قبول درگاه احدیت واقع شده و اهالی محترم محل در حفظ و نگهداری آن اهتمام ورزند. عباس رشیدی آشتیانی»

مسجد و آب انبار میرزا محمد شریف

میرزا محمد شریف شریفی آشتیانی از تاجران و ممولان بازار آشتیان و نیای بزرگ خاندان شریفی است. وی از نیکوکاران و سردرسته هیئت عزاداری تکیه بازار آشتیان بود. این هیئت از بزرگترین دسته جات عزاداری سالار شهیدان در آشتیان بود. میرزا محمد شریف خود مخارج شام و نهار ایام سوگواری امام حسین علیه السلام را تقبل می کرد و نزد اهالی

آشتیان از احترام فوق العاده‌ای برخوردار بود. وی نخستین کسی است که جهت مراسم عزاداری، علامتی سه تیغه را در سال ۱۳۰۵ هـ. ش از قم به آشتیان آورد. این مسجد و آب‌انبار در محله حسن‌آباد قرار دارد و به سال ۱۳۲۲ هـ. ش ساخته شد. بعدها مسجد آن را در سال ۱۳۶۵ فرزند بزرگش مرحوم حاج مرتضی شریفی بازسازی کلی کرد که به مسجد حاج شریفی معروف است، ولی آب‌انبار آن سالم و دست‌نخورده در زیر مسجد قرار دارد که ورودی آن را مسدود کرده‌اند. مساحت این آب‌انبار ۱۵۰ متر مربع است. کتیبه مسجد میرزا محمد شریف چنین است:

«إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم الآخر. به یاد مرحوم حاج محمد شریف شریفی ۱۳۶۲ هـ. ق.»

آب‌انبار لاقه

این آب‌انبار را میرزا کربلایی کریم بیک آشتیانی ساخته و وقف محله کشاورز نشین آشتیان کرده است. تونل ورودی آب معروف به «کوره» از شاهکارهای سنگ‌تراشی به شمار می‌رود و از آب دشت احمدآباد و یا لنج‌رود آشتیان ذخیره می‌شود. به علت هم‌سطح نبودن آب‌انبار با جوی آب، جهت سوار شدن آب به خزانه کمرسرخ را به ارتفاع ۴/۵ متر شکافته‌اند تا آب را به خزانه آن سوار کنند. این تونل پس از سالیان دراز هنوز پابرجاست و پوشش آن در بعضی از نقاط با تخته سنگ پوشانده شده است. طول تونل بیش از هزار متر است.

مساحت آب‌انبار لاقه حدوداً ۸۰ متر مربع است و از معدود آب‌انبارهای موجود در آشتیان است که بادگیر دارد. بادگیر را جهت تهویه هوا و خنک نگه داشتن آب تعبیه می‌کردند. این آب‌انبار هنوز پابرجاست و فقط بادگیر آن را تخریب کرده و ورودی آن را بسته‌اند.

کربلایی کریم بیک یکی از کارگزاران

میرزا یوسف مستوفی الممالک آشتیانی [جناب آقا] است و طبق اسناد تاریخی مدتی از طرف مستوفی نایب حکومت خلعستان و روستای «امر» بوده است. وی در سفر دوم ناصر الدین شاه قاجار برای سفر عتبات با شاه قاجار ملاقات کرده و مورد لطف وی قرار گرفته است. این آب‌انبار در سال ۱۳۰۵ هـ. ق ساخته شده است. کتیبه آب‌انبار لاقه چنین است:

«هوا لباقی»

شد حاجی محمد کریم بیک را یار کرم و لطف کردگار کریم
ساخت این پی خجسته آب‌انبار اندر این قریه بهر اجر عظیم
بهر تاریخ آن ثریا گفت آب او آب کوثر و تسنیم

شهر ذی‌الحجه ۱۳۰۵ هجری»

آب‌انبار میرزا رضا

رضا فرزند آقا میرزا طاهر آشتیانی از مستوفیان و دست‌پروردگان دستگاه میرزا یوسف مستوفی الممالک آشتیانی بود. تولد و وفاتش معلوم نشده، ولی هم‌زمان با دورهٔ صدارت و ریاست مستوفی الممالک سمت پیشکاری وی را به عهده داشته و به خالصه‌جات و رقبات مستوفی در آشتیان رسیدگی می‌کرده است. میرزا رضا مستوفی به دلیل وابستگی به صدراعظم (جناب آقا) در زمان حیات از قدرت و مکنات برخوردار بود.^{۱۰}

این آب‌انبار از بزرگ‌ترین آب‌انبارهای آشتیان است که در محلهٔ «مازری» قرار دارد. مساحت آن ۱۵۰۰ متر مربع و دارای دو بادگیر و سه ردیف خزانهٔ متصل به هم است. آب این آب‌انبار از دشت احمدآباد و لنجرود تأمین می‌شد. ذخیرهٔ آب آن نیاز یک‌سال اهالی را تأمین می‌کرد. به علت وجود دو بادگیر، خنک‌ترین و گواراترین آب را دارا بوده است. این آب‌انبار تا سال ۱۳۵۹ هـ. ش حتی بعد از آب لوله‌کشی مورد مصرف مردم قرار داشت. آب‌انبار میرزا رضا هم اکنون سالم است که البته ورودی آن را مسدود کرده‌اند. کتیبهٔ سنگی این بنای ارزشمند را سوداگران کنده‌اند و مفقود شده است. این آب‌انبار به سال ۱۲۸۳ هـ. ق ساخته شده است.

پُر کردن آب‌انبارها معمولاً در روز عاشورا بوده که آب را رها می‌کردند و به اصطلاح محلی آن را «ریدنز» می‌کردند آب‌انبارها معمولاً در این روز از سال از آب مزارع کشاورزی پر می‌شده است کتیبه این آب‌انبار چنین است:

«پیمانہ نوش بزم صفا میرزا رضا کز رشحہ زلال ابد مستفید باد
 از فیض جام ساقی کأس الکرام عیش آسوده از مکاره بأساً شدید باد
 پیوسته در مساعی خیرات نام نیک با فر خجسته طالع و بخت سعید باد
 چون این شگرف ساقیه ازوی بگشت بنا اجرای او ز ساقی کوثر مزید باد
 در اصطناع بر که قرب احداث ساقیا مستظهر عنایت رب مجید باد
 بسرود ملزم از پی تاریخ او پیوسته لعن تا به ابد بر یزید باد

۱۲۸۳ قمری»

موقوفات

آب‌انبار نرگسک

نرگسک [با کاف تحبیب]^{۱۱} از خدمه مرحوم میرزاباقر و مورد احترام وی بود. گویا او ندیمه میرزاباقر بوده و تربیت کودکانش را بر عهده داشته است. او با جمع آوری مال، آب‌انباری در یکصد متری تکیه و مسجد مازری ساخت که تا قبل از تخریب خیابان بلوار شهدا پابرجا بود، اما در سال ۱۳۵۹ به علت تعریض آن از بین رفت. این آب‌انبار وسعت زیادی نداشت و فاقد بادگیر بود. کتیبه‌ای داشته که در حین تخریب نابود شده است. معتمدین محلی که کتیبه را به یاد دارند، سال ساخت آن را ۱۲۴۴ هـ.ق می‌دانند.

آب‌انبار (نایب)

این آب‌انبار را میرزا محمد رفیع خان معتمد الایاله نایب حکومت آشتیان و مضافات، به سال ۱۳۱۸ هـ.ق ساخته که در محله مازری آشتیان و روبروی ارگ حکومتی و خانه معتمد الایاله قرار دارد. آب آب‌انبار از آب دشت احمدآباد و لنجرود تأمین می‌شد. مساحت این آب‌انبار ۲۰۰ متر مربع و فاقد بادگیر است. این آب‌انبار هم اکنون سالم و درب ورودی آن را توسط آجر تیغه و مسدود کرده اند. آب‌انبار فوق کتیبه نداشته است.

آب انبار امین نظاره

این آب انبار را امین الرعایا مشهور به امین النظاره در سال ۱۳۱۶ هـ. ق ساخته است. وی از کارگزاران مستوفی الممالک دوم میرزا حسن خان [جناب آقا] و فرزند میرزا یوسف (تولد ۱۲۹۱ - وفات ۱۳۱۱ هـ. ق) بود. امین النظاره، ناظر املاک و تیولات مستوفی الممالک دوم در آشتیان و سایر بلاد بوده و وظیفه نگهداری از قلعه مستوفی [قلعه آقا] را نیز بر عهده داشته است. وی به علت خوش رفتاری با رعایا، امین الرعایا لقب گرفت. محله «امین نظاره» و میدان وی در شمال آشتیان معروف است. از تولد و وفات او اطلاعی در دست نیست.

این آب انبار روبروی قلعه آقا قرار دارد و کتیبه آن تا سال ۱۳۷۹ وجود داشت که بعد از آن، به موزه آشتیان انتقال یافت. این آب انبار فاقد بادگیر بوده، مساحتی بالغ بر ۳۵۰ متر مربع را پوشش می دهد. این بنا سالم و درب آن مسدود شده است. متن کتیبه آب انبار امین نظاره چنین است:

«توفیق الهی شامل حال امین النظاره گردید و به اتمام این آب انبار پرداخت.»

(۱۳۱۶)

پی نوشت

۱. حضرتی، صادق، رجال و مشاهیر آشتیان (۱۳۸۷، قم: نشر الماس قم)، ص ۲۰۰.
۲. همان، ص ۲۱۳.
۳. این کتاب مقتل است اثر مهدی بن محمد ابی ذرّ نراقی معروف به ملا مهدی نراقی که در ذکر احوال و شهادت و تعزیت ائمه معصومین علیهم السلام نگاشته شده است.
۴. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های سید الشهداء علیهم السلام و صاحب الامر (عج) آشتیان، قسمت اول، ص ۷۲۷.
۵. رجال و مشاهیر آشتیان، ص ۱۹۶.
۶. همان، ص ۱۹۵.
۷. صحیح: خوانمی.
۸. همان، ص ۱۷۸.
۹. نورائی آشتیانی، محمد علی؛ عبدلی آشتیانی، اسدالله، آشتیان به روایت تصویر و اسناد (۱۳۸۶، قم: مجمع ذخائر اسلامی)، ص ۲۰۶ و ۲۰۷.
۱۰. رجال و مشاهیر آشتیان، ص ۲۰۳ و ۲۰۴.
۱۱. همان، ص ۱۷۸.